

Nyéki Lajos

Magyar politikai kiskaté

(részletek)

1. Nem vagyok politikus, még kevésbé politológus. Ha mégis politikáról kívánok szólni, ennek legfőbb indoka, hogy a demokrácia természeténél fogva a "kontárság kultusza". Mindenkinek joga, sőt kötelessége politizálni.

2. Mint ahogy az úszást csak úszva, a politizálást csak politizálva lehet megtanulni. Ez a tétel az egyénre és a nemzetre egyaránt érvényes.

3. Nyilvánvaló, hogy az emberek közötti egyenlőség nem létező és nem is kívánatos dolog, sőt a különbségek kifejesztése mind az egyén mind a társadalom elsődleges érdeke. Igazi értékhordozó csak az a különbség-zóna lehet, amely minden egyént elválaszt a többiekől, de ez nem jelenti azt, hogy a jogi, törvény előtti, a mindenki szólásszabadságát biztosító egyenlőség, más szóval az alapvető emberi jogokat indokoló egyenlőség pusztán illúzió lenne; az erősek, a szépek és az okosak nagylelkű ajándéka a gyengék, rútak és ostobák irányában. Nem. Az abnormalitás végletes klinikai eseteit leszámítva, egyenlőség valóban létezik, nevezetesen, mint a szinte végtelen számú különbségek eredője.

4. Ha egy mindenható, mindentudó, mindenütlévő lény, más szóval: egy eddig még a képzelet számára is elérhetetlen képességű számítógép az egyes egyéni tulajdonságok társadalmi, gyakorlati, esztétikai, biológiai, stb., stb. – a felsorolás teljesen nyitott – hasznát pontrendszerrel ki tudná fejezni, valószínű, hogy az egyének összpontszámai vajmi kevés különbséget mutatnának. Elképzelhető, hogy egy impotens, emberi kapcsolatokra képtelen, összeférhetetlen, dogmatikus gondolkodású egyetemi tanár, aki dupla doktorátusa ellenére még egy szöveget sem tud becsületesen a falba verni, messze mögé kerülne egy képességeivel kiegyensúlyozott, sokoldalú szakácmesternek. – Nincs tehát semmi megbotránkoztató abban, hogy a kettő vok-

sa egyenértékű.

5. Nagy hiba lenne a politika területén tudományos, illetve esztétikai modelleket alkalmazni. Egy műalkotás értékéről, vagy egy tudományos tétel igazságáról képtelenség népszavazással dönteni, ezzel ellentétben: elfogadható politikai döntés csak így születet: többségi alapon, annál az egyszerű oknál fogva, hogy nincsenek politikai igazságok, legföljebb egy bizonyos időre szóló közmegegyezés, természeténél fogva ingatag konszenzus. (...)

7. Semmi sem bizonyít amellett, hogy mondjuk egy Sartre szavazatának eleve nagyobb pontértéket kellene adni, mint a házmesterének, még akkor is, ha Weöressel azt vallanánk, hogy a házmesterek nem lebecsülendő arányban "gázmesterek" - voltak, lesznek, vagy lehetnek. (...)

10.

Nincs veszélyesebb, mint az egyszerű, középszerű emberek lebecsülése, az úgynevezett "fejletlen nyárspolgároké". A konzervativizmus nem csak fék, visszahúzó erő. A szóban benne van a konzerválás fogalma is. És kétségtelen, hogy az emberi fajta fennmaradását, sokfélesége mellett, elsősorban szinte határtalan alkalmazkodóképessége biztosította. - Egy csupa hősköböl álló társadalom minden valószínűség szerint rakétasebességgel rohanna a szakadék szélére. Mint Ádám az isteni szózat előtt.

11. A tömegek lebecsülése többnyire egy tragikus félreértésen alapul, amely végső fokon nyelvi okokra vezethető vissza. - Egy jó svádájú, a nyelvi kifejezésben gyakorlott álpróféta "igazsága" rendszerint győz az ügyetlenebbül fogalmazó, lassúbb észjárású emberek igazával szemben. - Pedig minden jel arra mutat, hogy a jó sváda nem ritkán a felelőtlenség jele, mint ahogy a lassú észjárás gyakran a felelősségé.

12. A nem szorosan nyelvi kommunikációk vizsgálata elsődleges feladata kell, hogy legyen minden politológusnak.

13. A tömegek lebecsülése mindig nagyon hathatós elnyomóeszköz. Magyar példával élve, az 50-es évek szörnyűségeit, ha elkerülni nem is, enyhíteni lehetett volna, ha a "nékoszosok" s egyéb újdonsült népi értelmiségiek jobban hallgattak volna szüleik vészjelzéseire, ahelyett, hogy szegyenkezve, a hazautazást is egyre inkább elkerülve, "reakcióso"-nak bélyegezték őket. - Az erre a korszakra vonatkozó szájhagyomány Rajkról is megjegyezte, hogy csöcseléknek nevezte a győzelmet ünneplő fradidrukkereket, ahelyett, hogy a nép őszinte figyelmeztető szavát hallotta volna ki az áradó ovációból, a felpattanó szelep sistergését az egyre bényi-

több elnyomásban...

14. Ha nincs politikai igazság, csak konszenzusok, megállapodások többé-kevésbé tartós és érvényes időbeli egymásutánja, ebből logikusan következik a pluralitás, a másképpengondolkodás ténye és joga.

15. Tautológikusan hangzik, de gyakorlatilag mégis meg kell jegyezni, hogy aki a másképpengondolkodás elvi alapján áll, annak el kell ismernie, hogy mások másképpen gondolkodnak mint ő. – Persze ez nem könnyű, hisz ellenkezik egocentrikus hajlamainkkal, azzal a természetes igénnyel, hogy meggyőződésünket minél határozottabban, a mások meggyőzésére szolgáló retorika minden eszközét felhasználva fejthessük ki.

Az egyén, illetve egy társadalom politikai érettségét nagy részben azon lehet felmérni, hogy mennyire képes a különféle meggyőződéseket a kölcsönös türelem kordájában tartani.

16. Demokratikus, pontosabban: a demokrácia formális szabályait tiszteletben tartó liberális rendszerekben az egymással szemben álló igazságok harca nyíltan, a szembenálló felek megfélemlítése nélkül folyik, a pluralitás szervezkedési szabadsággal jár, és a társadalom életében legfontosabb döntések általános és titkos választások következményeként születnek meg. – Természetesen ez a meghatározás ideális, egy társadalom sem valósítja, valósította meg a maga teljességében. De az egyes rendszerek megítélésében döntő, hogy mennyire közelítik meg ezt az eszményt, illetve mennyire távolodnak el tőle.

17. Lehet, hogy ezek az elvek nem teljesen kielégítőek, mivel lényegükben formálisak. Egy "igazi" demokráciának vannak tartalmi jegyei is, például az esélyek egyenlősége mind anyagi, mind szellemi téren, és bizonyos, az emberi méltóságnak megfelelő minimum biztosítása minden téren. – Ádám-Madách felkiáltása mindig elgondolkoztató marad:

“Mi verseny ez, hol egyik kardosan
Áll a meztelen ellenek szemében,
Mi függetlenség, száz hol éhezik
Ha az egyes jármába nem hajol.”

De az is tény, s ez talán századunk legfontosabb politikai tanulsága, hogy a formális demokrácia megteremtéséért és megvédéséért folytatott harcot nem lehet megtakarítani. Képtelenség "igazi", "tartalmi" demokrácián álmodozni, amíg a formális demokrácia nem működik kielégítő módon. Csak generációk, népek, államkolosszusok lelki és testi épségének koc-

káztatása árán lehet a formális demokrácia szakaszát “átugorni”. (...)

19. Nincs felháborítóbb, mint amikor egy népről kijelentik, hogy “nem érett a demokráciára”. Ha volt kolonizátorok mondják, a kijelentés végeredményben azt takarja, hogy könnyebb a kiváltságosak szűk rétegével tárgyalni és megegyezni, olyanokkal, akik nem tartoznak számvetéssel a nép előtt, mint egy nyugati mintát követő demokratikus rendszerrel, amelyben különféle érdekképviseleti szervek hatására egyre ritkább az urainak teljesen kiszolgáltatott olcsó munkaerő. – Egészen a legutóbbi hetekig, valódi demokratikus átalakulást az úgynevezett “haladó erők” sem szorgalmaztak, mert ezek szemében a polgári demokrácia túlhaladott képződmény, amelyet, mint előbb láttuk, “át kell ugrani”. Ezek a “tiersmondista” álmodozók egy szocialista átalakulástól várták a minden bajt megszüntető megoldást. Mit számít, hogy ez a lenini szocializmus a Szovjetunióban és a hatása alá kényszerített országokban nem vált be. A “credo quia absurdum” reménység nem szűnt meg, csak állandóan eltolódott: majd a kubaiknak, a délamerikai államoknak, a kínaiaknak, a közép- és közjelket népeinek, stb., stb., jó lesz. Ez az ideológia annyira ment a liberális demokráciák gyűlöletében, hogy bármilyen vérengző csoportot, illetve személyt hajlandó volt támogatni, ha hiteltérdemlően bebizonyította nyugatellenes ezen belül elsősorban amerikaellenes beállítottságát. A szovjet imperia- lizmusnak természetesen kapóra jött minden ilyen irányzat; ezek az államok és csoportok - nem ritkán nyílt terrorszervezetek – megkaptak minden anyagi, logisztikai támogatást, a fegyverektől a fényűző üdülésekig a szovjet típusú államok luxushoteljeiben.

20. Ennek a szellemnek egyik iskolapéldája a nagy, valóban nagy chillei költő, Pablo Neruda, a szovjet típusú diktatúrák luxus-kitartottja, híres ínyenc, aki az előkelő turlista szerepét választva szemet húnyt mind afelett, amit látott, sőt bohém kedvességgel maga tette fel a szemellenzöt, mert nem akart semmit sem látni...

21. Egy ideig úgy látszott, hogy a szovjet típusú rendszerek feladata az elmaradott országok gyors felzárkóztatása a fejlett iparú és politikai berendezésű nyugati rendszerekhez. Ennek ára lett volna a pártidiktatúra, a határok lezárása, az állandósult tisztogatások, boszorkánypörök, a minden értelmes kezdeményezést megbénító bürokrácia, a fejlett besúgó- és dektív-hálózat – a felsorolás nem teljes.

Ezzel szemben mi a valóság? Ahogy ezek a rendszerek hetek, hónapok alatt felbomlottak, derül ki, hogy felzárkózás helyett elmaradottságuk csak fokozódott, az állam és társadalom létét fenyegető belső ellentmondásaik lávaszerűen törnek fel. Fejlett hadi- és ürha jözási technika, világméretű fegyverkereskedelem az egyik oldalon, a másik oldalon megmunkálatlanul rothadó krumplicföldök. Az ember anyagi és szellemi létfeltételeinek eddig sosem tapasztalt

méretű felemelését hirdető ideológia, s ugyanakkor az anyagi és szellemi nyomor olyan mérvű elhatalmasodása, amellyel csak az úgynevezett fejlődésükben elmaradott országokban s a kapitalista világ legsiralmasabb perifériáin találkozunk. – Ha egy rendszer szocialistának nevezi magát, a legkevesebb, amit megkövetelhetünk tőle, az a szegénység maximális csökkentése. Ez talán ellensúlyozná mindazt az ártalmat és korlátozást, amelyet ilyen rendszerekben az egyének el kell – el kellett – viselni. De még egy ilyen kiskaliberű jóléti paradicsom ígérete is megghiúsult, pedig az alapvető anyagi feltételek megvoltak hozzá. Nem szabad elfelejteni, hogy a szocializmus ígéretei a világ természeti kincsekben leggazdagabb területein jutottak csődbe. A helyzeten az sem változtat, hogy a második világháború a Szovjetunióra mérte legsúlyosabb csapásait. Mert ezek a külső csapások inkább az ellenállást növelték, ezzel ellentétben a belső csapások: a kérlelhetetlen rendőrállam, a következetesen saját fiait felfaló forradalmi gyakorlat végtére is a birodalom népeinek életerejét roppantották össze.

22. A szovjet “hamis tudat” egyik legcsalóbb tétele a magántulajdonra vonatkozik. A marxizmus-leninizmus hivatalos változata szerint a világban lévő romlásoknak legfőbb oka a magántulajdonban keresendő. Ebből az állításból kifolyólag, az a hittétel alakult ki, hogy elég a magántulajdont megszüntetni ahhoz, hogy az egyének szintjén a bűnözés, a népek viszonylatában az elnyomás, s mindenféle nacionalista túlkapás megszűnjék.

Most, hogy a szövetség felbomlóban volt, épp az ellenkezője derül ki. A magántulajdon megszüntetése semmiben sem korlátozta az egyes népek nacionalizmusának robbanásszerű kiterjedését, ugyanakkor a bűnözés is elképesztő méreteket öltött. Függetlenül az államilag megszervezett és törvényesített bűnözéstől, amelynek legfőbb orgánuma maga a párt irányítása alatt álló rendőrség, az államvédelem, a “magánbűnözők” elárasztották a társadalmat, a különféle maffiák, a közvagyon lelkiismeretlenül herdáló szélhámosok a legfelsőbb vezetésbe is beférkőztek, a sikkasztás, a nepotizmus, a hivatalos befolyással való üzérkedés, egyszerűen: a korrupció minden képzeletet meghaladó mértékben elterjedt.

Az ember – nagyon enyhén szólva – nem lett jobb ebben az ember és természet pozitív átalakítását hirdető rendszerben. Sőt, szinte törvényszerűen, a világ legsúlyosabb ökológiai katasztrófája: a csernobili atombaleset épp ebben a paradicsominak tervezett társadalomban következett be.

Félreértés ne essék, nem azt kívánom bizonyítani, hogy a szovjet rendszer globálisan, mindenben rosszabb, mint a többiek. Amit biztosan lehet állítani, az az, hogy egy jottányit sem jobb. Azért a néhány időleges és részlet-előnyért, amelyet egyes területeken (pl. a kulturális javak elosztása terén) felmutat, illetve felmutatott, polgárainak túl nagy árat kell, kellett fizetniük gazdasági, technológiai és politikai téren, az alapvető emberi jogok terén. (...)

27. A politikai elmélet és gyakorlat egyik legveszedelmesebb meghibbantója a túlzó, a végtelenségig sarkított ellentétekben való gondolkodás: jobb-bal, fehér-fekete, igen-nem, jó-rossz. Holott a valóság árnyalatokból áll; aki egybe akarja mosni ezeket az árnyalatokat, meg akarja vonni a jogot az egyéntől, hogy a neki megfelelő színkeveréket válassza, a fanatizmus, legalábbis a sematizmus lejtőjére téved.

A két világháború között például ez a hamis elv készítette a nemzetiszocializmus jónéhány ellenfelét a szovjet rendszer elvakult idealizálására. Később ez az elv vezette Joliot-Curiet, a nagy atomtudóst, egy tudóshoz nem igen illő, már a hittételek dogmatizmusára emlékeztető dedukcióra, hogy ugyanis "a szocializmus országában nem lehetnek internálótáborok".

A pontatlan mindennapi nyelvhasználat ezt a magatartást, a jónak és rossznak ilyen kérelhetetlen szembeállítását a manicheizmus szóval szokta összetéveszteni, holott a valóságban ez az ősi filozófiai irányzat a jó és rossz nem merev szembeállításán alapul, hanem éppen ellenkezőleg alapvető, elkerülhetetlen egymásrautaltságukat mondja ki. A rossz úgy követi a jót, mint az árnyék a fényt, pontosabban: van jó árnyék és van rossz fény. A sötét barlang nyirkos falai közt tengődő a fényre vágyik, a tűző napon izzadó árnyékért epedez. Ha jót teszünk, óhatatlanul valami rossz is keveredik tettünkbe, mint ahogy nincs olyan rossz cselekedet, amelyben ne lenne valami jó is.

A magyar irodalomban a manicheizmus elvét legfrappánsabban Madách fejezte ki, amikor az Istennel szembenálló Luciferrel ezt mondhatja "Együtt teremténk, ország részemem követem." (...)

29. Kétségtelen, hogy a modern társadalmakban a manipuláció veszélye minduntalan fenyeget. A tömegkommunikációs eszközök ezt a veszélyt csak sokszorozzák.

De végzetes tévedés lenne mindenfajta manipulációt egy kalap alá venni. Mindnekelőtt különbséget kell tenni közvetlen és közvetett manipuláció között. A közvetlen manipuláció legfőbb eszköze a megfélemlítés, a hivatalos "igazságtól" eltérő minden különvélemény elnémitása, adminisztratív, sőt rendőri eszközökkel. A közvetett manipuláció polipkarjai mindenhatóvá elérnek, legfőbb módszere a propaganda: célzatosan összetákolt féligazságok - nem ritkán szemenszedett hazugságok, ferdítések, rágalmozások rendszere.

Bizonyos értelemben a közvetett manipuláció veszélyesebb, mert nehezebben leleplezhető. De ez nem ok arra, hogy mint egyes intellektüellek teszik, a közvetlen manipulációt előnyben részesítsük a közvetettel szemben, egyenlőségi jelet vonván így a liberális és a totális rendszerek között. Ez már pusztán azért is tarthatatlan, mert a diktatórikus rendszerek következetesen és nagy mértékben élnek a közvetett manipuláció adta lehetőségekkel is; az előbbit inkább belső, az utóbbit külső használatra tartván föl.

30. A manipuláció egyik leghathatósabb és legrégebb eszköze a sajtó, beleértve modernebb: rádiós, televíziós fajtáit is. – Persze itt sem mindegy, hogy minden újság ugyanazt írja-e, minden rádió ugyanazt bömböli-e, hogy ugyanazok a képek jelennek-e meg a televíziós ernyőkön. Más szóval: nem mindegy, hogy a tájékoztatás szabad-e, vagy sem.

Mert a szabadság nem azt jelenti, hogy minden kommunikátor azt írja, mondja, mutatja mindig és minden körülmények között, amit akar. A szabadság egyetlen ismérve: a pluralitás, tehát az a lehetőség, hogy valaki csak közli azt, amit a többiek nem tudnak, vagy nem mernek közölni részben a hatalomtól való félelmükben, részben pedig azért, mert saját ideológiájukkal kerülnének szembe, ha világgá kürtölnék az "igazságot".

31. Hogy a szabadsággal élni nagy felelősség, semmi sem bizonyítja jobban, mint a sajtó. Az utóbbi hónapokban megsokszorozódott boulevard-lapok, pletyka- és szex-kiadványok látán a felületes szemlélő talán csak a színvonnalsüllyedést látja Magyarországon, s visszasírja azt a kulturáltabb hangnemet, ami nagyjából a múltat jellemezte.

Közelebb állunk viszont a valósághoz, ha az évtizedeken át elfojtott gőzök sistergését halljuk ki ebből a kakofóniából, s bízunk abban, hogy előbb-utóbb a felelős, megbízható, valódi információt adó sajtó is megtalálja piacát, s ezzel párhuzamosan a kulturálatlan, ordenáré hangnem lassan-lassan háttérbe szorul. – De akárhogy áll is a dolog, ha a sajtó pluralitásának ez az ára, minden habozás nélkül meg kell fizetni. Az információ tisztaságát nem lehet külső cenzúrával biztosítani, ugyanakkor a közönség legfőbb érdeke, hogy minél előbb kialakuljon egy deontológiai szabályrend – a szakmán belül. (...)

Párizs, 1991 február - augusztus